

ըսուած ծծմբահանքին մէջ: Տեղ տեղ ջրեր կը գտնուին որ մէջը լեցուն է պաղլեղի մասունք, ուստի սաստիկ փոթոթահամ են. այսպէս է Միգլիայի մէջ Հեքֆոլ ըսուած գեղին քով պաղլեղի աղբիւրը, որուն պատկերը հոս կը դնենք: Բայց սովորաբար արհեստով կը հանեն պաղլեղը՝ այլև այլ պաղլեղոտնիւթերէ ու հանքերէ:

Պաղլեղը ջրի մէջ կը հալի, իսկ տաքցընելով բոլորովին կը լուծուի ու փրփուր և կազ կը դառնայ: Պաղլեղու մէջ շատ կը գործածուի, բայց աւելի հարկաւոր սեպուած է արհեստներու մէջ. ուստի միայն Պաղլիայի գործարաններէն տարին 2 միլիոն քիլոկրամ պաղլեղ կ'ելլէ: Կերկարարուածեան մէջ գոյները լաթեղէններուն վրայ հաստատող նիւթերուն գլխաւորներէն մէկն է. կապոյտ ներկ ու զանազան լաբեր շինելու մէջ ալ կը մտնէ. կաշիներն ու մորթերը փտուած ենէ պահելու համար կը գործածուի. ճարպէ մոմերը ասով աւելի ճերմակ ու պինդ կ'ըլլան, ու փայտեղէնները ասոր ջրովն որ թրջուին՝ կրակէ կը պահուին ու դիւրաւ չեն բռնկիր:

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Սկզբունք Բնաստեանութեան:

Բ.

ՀԱՅՏՆԻ ու գեղեցիկ ճշմարտութիւն մըն է, թէ «Սեծ է Մտուած 'ի փոքունս»»: Մտուածոյ մեծութիւնը տեսնելու համար հարկաւոր չէ որ մարդս մտքով երկինքը վերանայ, հաստատութեան ընդարձակութիւնը չափէ, կամարեուն՝ մոլորակաց ու աստղերուն մեծութիւնը՝ գեղեցկութիւնը ու շրջանը զննէ. բաւական է որ խելքով դիտէ մէկը արարածոց մէջէն

նաև ամենափոքր էակ մը. վասն զի Մտուածոյ արարածները ինչպէս մէյմէկ պզտի հայելիներ՝ մեզի ամբողջ կը ցուցընեն Մտուածոյ մեծութեան պատկերը: Զկայ բնութեան մէջ նուաստ ու անարժան բան մը Մտուածոյ մեծութեանը. նաև պզտիկ աւազանման կամ փոշետեսակ հնտիկը զարմանալի է իմաստուն մարդուն աչքին առջևը. վասն զի աս պզտիկ ու գրեթէ աներևոյթ հունարին մէջ՝ ամբողջ բոյս մը կը տեսնէ, որ հողին մէջ ծածկուելով պիտի բուսնի, ու գեղեցիկ ծաղիկներ կամ պտուղներ պիտի տայ: Պուք ալ, որդեակք, տեսնելով թէ Մտուածոյ ստեղծուածոցը մէջ չկայ արհամարհ բան մը, ճանչցէք ասով ձեր գերազանցութիւնը. գիտցէք որ Մտուած նոյնպէս հիմակուրնէ դրեր է ձեր մտացը մէջ ապագայ գեղեցիկ առաքինութեանց սերմունքը, որ լաւ դաստիարակութեամբ ու ազնիւ խրատներով օրէ օր պիտի ծլին ծաղկին, որով նախ ձեր անձին ու ետքը ձեր ազգին օգտակար ըլլաք: Մը պզտիկ բարոյականովս ըսկըսինք երկրորդ դասերնիս:

Որովհետև առջի դասին մէջ խօսեցանք ընդհանուր բուսոց մասանցը վրայ, հիմա ամէն մէկ մասին վրայ աւելի ընդարձակ խօսինք, արմատէն սկսելով:

Տունկի մը կենդանութեանը գրել խաւոր մասն է արմատը, որ կը ծածկուի հողուն տակը, ու համարձակ կը տարածուի: Բնչափ է արմատին տարածուելու ոյժը, որ ինչուան կըղմինտներու ու պատերու ճեղքուածներուն մէջ մտնելով՝ բռնութեամբ կը բաժնէ ու կը փլցընէ:

Արմատը ընդհանրապէս դէպ 'ի գետնիս կեդրոնը կ'երկընայ. թէ որ հունտ մը գլխի վար իյնայ հողուն մէջ, այսինքն ցողունին կողմը վար ու արմատը վեր, ինքիրմէն կը շտկուի, ցողունը վեր կը դառնայ ու արմատը վար:

Հունթեր բնագէտը ուղեւով փոր-

ձեւ թէ ինչպէս բուսոց արմատը դէպ 'ի երկրիս կեդրոնը կը ձգուի, հողով լեցուն գնտաձեւ ամանի մը մէջ հունտ ցանեց ու թողուց որ ծլին . ետքը գործիքով մը շարունակ սկսաւ պտըտցընել ան ամանը, որով արմատները կեդրոնախոյս զօրութեամբ չկրնալով դէպ 'ի կեդրոնը երկըննալ՝ բոյսերուն վրայ դարձան, ու ծլած հնտերը բոլոր չորցան :

Արմատը ցօղունին կողմէն սկսելով իրեք կը բաժնուի . Փող կամ կենդանական յօդուած, Սարմին և Սալմըզուկ . զոր օրինակ գազարի՝ վրայ դիտելով ըսած բաժանմունքնիս, ցօղունէն վարի մասը կ'ըսուի Փող (a), անկէց վար՝ Սարմին է (b) որ սեպաձեւ կըլմընայ . իսկ մարմնոյն վրայի բարակ թելերն են Սալմըզուկները (c), որոնք մէյմէկ խողովակներու պէս հողին մէջէն կը ծծեն բոյսին հարկաւոր եղած հիւթը :

Հոս խորհրդածութիւն մը կրնանք ընել, թէ ինչո՞ւ գիտցող մարդիկ՝ տունկ մը կամ ծառ մը ուղեւով տեղէ տեղ փոխել, մազմզուկներուն ծայրը և կամ ամբողջ մէկ մասը կը կտրեն . աս գործողութիւնը տեսեր էք թերեւ, բայց պատճառը չէք գիտեր : Պատճառն է որ երբոր տունկ մը տեղէն կը խախտես, ալ առջի զօրութիւնը կորսնցընելով հիւանդի կընմանի,

1 Հասնաձի :

ուստի հիւանդի մը պէս ալ հոգ պէտք է ունենալ վրան . անոր համար մազմզուկները կը պակսեցընեն՝ որ ինքիրմէ դադրի հիւթոց սովորական ընթացքը, ու մազմզուկները կամաց կամաց զօրանալով աւելի ուժով սկսին ծծել բոյսին հարկաւոր եղած հիւթը, որով առջինէն աւելի կը կենդանանայ ու կ'աճի բոյսը :

Պարզեալ երբեմն մազմզուկներուն ծայրը ցամքելով՝ անկարող կ'ըլլան հիւթ ծծելու . ուստի հարկ կ'ըլլայ կտրել ծայրերը, որ մնացած մասունքը ոյժ առնուն ունոր մազմզուկներ բուսցընեն : (Վէ որ մէկը աս դարմանս չընելով՝ բոյսը երեսի վրայ թողու, մազմզուկները բոլորովին կը ցամքին ու բոյսը կը չորնայ . և թէ որ ուրիշ մազմզուկ ալ տայ, բոյսը շատ կը տկարանայ :

Ինչպէս բուսոյ մը ամէն մասունքը, նոյնպէս արմատն ալ ծածկուած է կեղևով . աս կեղևս թէպէտ սաստիկ կպած է վրան, բայց կրնայ հանուիլ . իսկ միջուկը կակուղ ու հիւթեղ է, ինչպէս ուտելի արմատներու միջուկը :

Արմատը միշտ տձեւ կ'ըլլայ, ու վերի ծայրէն սկսեալ՝ երթալով կը բարակնայ . նոյնպէս նաև մազմզուկները անկանոն են : Ինչ հակառակն ցօղունը կանոնաւոր կերպով վարի կողմը հաստ կ'ըլլայ, ու վերը բարակ, ճիւղերն ալ ցօղունին նման են :

Արմատը կրնայ զանազան գոյն ունենալ, բայց ոչ երբեք կանաչ . իսկ ցօղունը կրնայ նաև կանաչ ըլլալ : Կարելի է որ հիմա մտքերնէդ անցնի, թէ ինչպէս առանց արմատի ու հողի բոյսեր կը գտնուին՝ որ բուններուն վրայ կը մեծնան : Եւ բոյսերը պարասիտ՝ կ'ըսուին, որ ուրիշի կունակէն կ'ուզեն իրենց հարկաւոր սնունդը ճարել . այսպէս է մամուռը, լիքէնը և այլն . ասոնց հունտը նախ քան միէ կ'իյնայ ծառերուն վրայ, ու կպչելով՝ թացութիւն կը կանաչնայ . թէ

1 Տարածութիւն : Գղ. Parasite.

պէտ հողէն հեռու են, բայց ծառին հիւթովը իրենք ալ կը սնանին. վասն զի արմատ չունենալով՝ ունին մասնաւոր մանրաթել խողովակներ որ ծառին բունին մէջ կը խրին ու կը ծծեն իրենց հարկաւոր եղած սնունդը:

Եւ կարծուի թէ արմատը տունկին սննդեանը համար ըլլալով, հարկաւ համեմատ պիտի ըլլայ ցօղունին ու բոլոր տունկին մեծութեանը. բայց անանկ չէ, վասն զի կան պզտիկ բոյսեր՝ որ իրենցմէ մեծ արմատ ունին. զոր օրինակ առուոյտը՝ ու չմշակած երկրի վրայ տեսակ տեսակ խոտերը: Եւ այնպէս ալ կան այնպիսի բոյսեր՝ որ իրենց մեծութեանը համեմատեւոր՝ արմատնին ողորմելի բաներ են:

Արպէտ պարտիզպանի մը հարկաւոր գիտելիքներէն մէկն է՝ լաւ ճանչնալ զանազան բուսոց արմատներուն իրարմէ տարբերութիւնը, այսինքն անոնց ձևը՝ տարածութիւնն ու պնդութիւնը: Եւ բոյսերը որ պինտ արմատ ունին՝ չոր գետնի վրայ ալ կրնան տնկուիլ. վասն զի ասոնք սեպի պէս հողը բռնութեամբ կը ծակեն. իսկ որոնց արմատը որ կակուղ է ու բազմաթել՝ փափուկ հող պէտք է. զոր օրինակ կաղաբոյսերը չոր երկիր կը սիրեն, ու կենդանեաց ուտելու խոտը կակուղ ու խոնաւ երկիր կ'ուզէ, և այլն:

Եւ արմատները որ ուտելու համար են, և կամ գեղի և ուրիշ օգտակար գործածութեանց համար, այնչափ աւելի լաւ կ'ըլլան՝ որչափ որ բոյսը աղէկ մշակուի. զոր օրինակ մատուցողը ու ճակնդեղը աւելի շաքարահամ կ'ըլլան, գետնախնձորը աւելի հիւթեղ, տուզտը աւելի կաշուն. թէ որ գեղ էնէ՝ աւելի զօրաւոր, իսկ եթէ ներկ է՝ աւելի ամուր:

Արմատին կեանքը կապուած է բոյսին հետ. երբոր բուսոյ մը ցօղունը չորնայ, արմատն ալ հետը կը չորնայ. միայն արմատին փողին վրայ ծիւ մը կ'եղէ, ու աս ծիւը իրեն առանձին

արմատ ձգելով՝ հետագայ գարնան դուրս կ'երևնայ: Իսկ թէ որ ցօղունը հաստատուն է ու դիմացկուն, ճիւղերը իրենց տերեւները կը թափեն, ու արմատը իր մազմզուկները կը փոխէ: Աստի արմատը կրնայ ըլլալ միամեայ, երկամեայ ու բազմամեայ կամ մշտաւոր. բայց աս գիտնալու է որ բոյս մը իր կլիման փոխելով, թէ որ բազմամեայ էր՝ արմատը կը փոխուի կ'ըլլայ միամեայ. զոր օրինակ ռեզետա ըսուած հոտաւետ բոյսը որ Լազիպտոսի անապատը մշտադաւար է՝ Լաբուպայի մէջ տարի մը միայն կ'ապրի. թէպէտ չթողլով որ ծաղիկ տայ, ու ջերմանոցի մէջ փակելով՝ կրնանք աւելի երկայն ատեն ապրեցընել: Եւ այնպէս գիշերազուարճ՝ ծաղիկը Լաբուկա Փերուի մէջ մշտաւոր է, իսկ մեր կլիմաներուն մէջ միամեայ է:

Ինչպէտ զարմանք չէ որ Լատուծոյ՝ բնութեան տուած օրէնքներէն շատը մեզմէ ծածուկ մնան, բայց շատ բաներ ալ կան որ իմաստնոց յայտնի են, ու հասարակ ժողովրդեան անյայտ, որ այնչափ հետաքրքրութիւն ալ չունին: () օրինակի համար պարզ բան մը հարցընեմ. ինչո՞ւ համար է որ ճիւղ մը որ կտրես իր արմատէն, և կամ առանց կտրելու տաշտաթաղ՝ ընես, արմատ կուտայ: — Եւ տեսնէք որ ծառոց ճիւղերը կեղևով պատած են, ու աս կեղևին վրայ բարձր կէտեր կան, և կամ կարմիր կարմիր հաւկթաձև բծեր. ասոնք են սննդարար նիւթերուն պզտիկ ընդունարանները, որ եթէ մասնաւոր խոնաւութիւն ու սնունդ տանք ճիւղին աս կէտերով, մէկէն սնունդ ծծելով՝ ճիւղը արմատ կը ձգէ: Եւ այնպէս սօսիի կամ մրտենիի՝ ճիւղ մը կտրենք, միայն թէ ըսած բրծերուս մօտ տեղէն ըլլայ, և կամ առանց կտրելու մամուռով կամ հողով պլլած կապենք, աս բծերը հողին մէջ խոնաւութեան հիւթը ծծելով՝ արմատ կուտան:

1 Կէճէ - Էֆ:

3 Մերսին աղած:

2 Տալուր:

Հնտէ ելած ու ճղէ տնկած բոյսերը իրարմէ շատ տարբերութիւն կըրնան ունենալ. աս տարբերութիւններէն մէկն ալ աս է որ հնտէ ելած բոյսը աւելի զօրաւոր արմատ կ'ունենայ քան թէ ճղէ տնկածը. զոր օրինակ հնտէ ելած Հացի ծառ մը որ և իցէ զօրաւոր քամիներուն դէմ կը դիմանայ, իսկ ճղէ տնկածը պզտիկ ու ժէ մը կը շրջի :

Տեսեր եմ Եւրոպայ գլխի վայր տնկած ուռի', որ առջի բերանը ինծի շատ զարմանք բերեր է. այսինքն արմատը դուրս վեր, որ արեւէն ցամաքելով ճիւղ ձեւացեր ու տերեւ տուեր էր, ցօղունն ալ հօղուն մէջը արմատ ձգեր էր :

Հ. Ա. Ճ

ՆՈՐԱՏԻՊ ԳՐՔԵՐ

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Բ.Ը.Մ.Ը.Լ.Ե.Չ.ՈՒ

ՅՈՐՈՒՄ ԲՈՎԱՆԴԱԿՆ

ՍԿԶՐՈՒՔ ՕՍՄԱՆԵԱՆ, ԱՐԱՐԱՅԻ ՆԻ ՊԱՐՍԻԿ
ԱՐԱՐԱՅԻՈՑ, ՀԱՆԴԵՐԶ ԾԱՆՕԹՈՒԹԵԱՄԱՐ ԶԱՅԼ
ՆԻ ԱՅԼ ԼԵԶՈՒԱՑ

Մեր ազգին ուսումնասէր տղոցը սորված ու սորվելու լեզուները հիմա աւելի անոնք են որ շատ հարկաւոր ու մեծապէս օգտակար են իրենց քաղաքական ու բարոյական յառաջագիմութեանը : Աս ճշմարտութիւնը շատ տարիներէ 'ի վեր ճանչցուած ու փորձով ալ ստուգուած է. անոր համար ալ ինչուան հիմա ելած են ու հետ զհետէ ալ կ'ելեն այնպիսի լեզուները սորվելու յարմար զանազան գործիքներ, այսինքն ընդարձակ ու համառօտ բառարաններ ու քերականութիւններ հայերէն, գաղղիարէն, անգլիարէն, իտալերէն, գերմաներէն ու ռուսերէն : Միայն կը պակսէր տաճկերէն լեզուի համար ընդարձակ բառարան ու քերականութիւն մը. և ահա անոնք ալ պատրաստ են, և յուսանք որ աս տարի տպուիլ կը սկըսին : Բայց որովհետեւ այլեայլ լեզուներ սորվելու դիւրին ու բնական հնարքներէն մէկն ալ զանոնք իրարու հետ բաղդատելն է, աս օգտակար ու

1 Սէօյի-ր :

զուարճալի հնարքին մէկ ճաշակը կրնայ առնուիլ նորատիպ Բազմալեզու Քերականութեանէն. վասն զի ասոր մէջ՝ առանց փիլիսոփայական համեմատութեանց ու ստուգաբանութեանց՝ պարզ կերպով ամփոփուած են մէկ քանի լեզուաց գլխաւոր յատկութիւններն ու կանոնները, մանաւանդ Օսմանցւոց, Արաբացւոց ու Պարսից լեզուներուն կարգացմունքը, քերականական սկզբունքը, ու քանի մը օրինակները՝ կրթութեան համար : Աս եղած է աս քերականութիւնը շարագորոգին վախճանը, և ասանկ հասկընալու է գրքին ճակատը դրուած խօսքերը : Իրաւ է ան խօսքը որ կ'ըսեն թէ գրքին ճակատն ու տպագրութեան փառաւորութիւնը շատ անգամ աչք կը խաբէ. և թերեւ ոմանք աս գրքիս համար ալ ուզեն ըսել նոյն բանը. բայց մենք բաւական բացատրած կը համարինք մեր միտքը աս գրքիս վրայ, և յուսանք որ անաչառ քննիչներն ալ իրաւունք կուտան մեզի :

ՍԿԶՐՈՒՆ Ք

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԱԶԳԱՑ

ԳՐԻՍՏՈՍԻ ԹՈՒԱԿԱՆԷՆ ԽԶՈՒԱՆ ՄԵՐ ՕՐԵՐԸ

ԴՊՐԱՏԱՆ ՏՂՈՑ ՀԱՄԱՐ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ որչափ որ սիրելի ու զուարճալի է տղոց համար, նոյնչափ ալ օգտակար է իրենց : Աս ճշմարտութիւնը մեր ազգն ալ քանի գնաց աւելի հասկըցաւ, ու հիմա գրեթէ չկայ բարեկարգ դպրոց մը որ մէջը սուրբ գրոց պատմութիւն, ազգային պատմութիւն և հին ազգաց պատմութիւն չսորվին : Միայն ընդհանուր պատմութիւն մը կը պակսէր, որուն մէջ ամփոփուած գտնուին նոյն ոճով միջին դարերու և հիմակուան տէրութեանց ու ազգաց պատմութիւնները. և ահա աս ալ ելաւ, և յուսանք որ աղէկ գործիք մը կ'ըլլայ թէ վարժապետաց և թէ աշակերտաց ձեռքը :

ՀԱՆԵԼՈՒԿ

ԳՐԼՈՒՆՈՒՆ ունի ու ինք չէ գունդ,
Է ճըգնաւոր ու չուտէ հունդ.
Հրաչից ծաղկանց է նա ծընունդ,
Մէկ ակն ունի, ուայն է յակունթ :

ՄԱՐՏԻ ՀԱՆԵԼՈՒԿՆ ԻՐ ԿՇԻՌ :